

Magdalena Rzewuska

Glosa do wyroku SN z dnia 22 lutego 2012 r., sygn. IV CSK 240

Studia Prawnoustrojowe nr 28, 391-395

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Glosa do wyroku SN z dnia 22 lutego 2012 r., sygn. IV
CSK 240/11, LEX nr 1217052.

Nie można żądać ustalenia nieistnienia małżeństwa (art. 2 k.r.o.) z powołaniem się na niezłożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński z powodu pozostawania w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli (art. 15¹ § 1 pkt 1 k.r.o.).

Powyższa teza stanowiła podstawę do oddalenia przez Sąd Najwyższy skargi kasacyjnej wniesionej w sprawie o ustalenie nieistnienia małżeństwa z powodu rzekomego niezłożenia oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński. Dnia 6 października 1998 r. powód zawarł związek małżeński poza lokalem urzędu stanu cywilnego (u.s.c.). Szczególny tryb zawarcia małżeństwa podyktowany był okolicznościami, w jakich znalazł się powód – w dniach od 22 września do 19 października 1998 r. przebywał on w szpitalu na oddziale intensywnej terapii. Zastępca kierownika u.s.c., odbierając od powoda zapewnienie o braku przeszkód małżeńskich oraz oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński, nie skonsultował z lekarzem stanu zdrowia chorego. Dnia 6 grudnia 2004 r. powód wytoczył powództwo o unieważnienie małżeństwa z przyczyn przewidzianych w art. 15¹ § 1 pkt 1 k.r.o. W sprawie o unieważnienie związku małżeńskiego została sporządzona opinia biegłego, z której wynikało, iż powód miał zaburzony krytycyzm i świadomość, przy czym stan ten był zmienny. Biegły stwierdził, iż powód mógł sprawiać wrażenie, że jest świadomy podejmowanych decyzji, ale równocześnie nie można wykluczyć, że mógł podpisać oświadczenia „działając mechanicznie”. Powództwo o unieważnienie związku małżeńskiego zostało oddalone z uwagi na wniesienie go po terminie wskazanym przez ustawodawcę w § 3 art. 15¹ k.r.o. W związku z powyższym powód wystąpił do sądu o ustalenie nieistnienia związku małżeńskiego, podnosząc, iż nie została spełniona przesłanka wyrażona w art. 1 § 1 k.r.o. w postaci złożenia zgodnych oświadczeń woli o wstąpieniu w związek małżeński. Celem uzasadnienia swojego stanowiska wskazał, że oświadczenie takie nie mogło być przez niego złożone z uwagi na zły stan zdrowia (brak świadomości). Sądy powszechne obu instancji zajęły jednoznaczne stanowisko, wskazując, że nie można dochodzić ustalenia nieistnienia małżeństwa, powołując się na przesłanki uzasadniające unieważnienie związku małżeńskiego. Sąd Najwyższy zdecydowanie podzielił niniejsze zapatrywanie.

Zdaniem glosatorki, rozstrzygnięcie SN w pełni zasługuje na aprobatę. Nasuwają się jednak wątpliwości co do właściwego wypełnienia przez zastępcę kierownika u.s.c. obowiązków związanych z udzieleniem związku małżeńskiego.

Na wstępie warto zwrócić uwagę na ważne różnice występujące między uznaniem małżeństwa za nieistniejące a unieważnieniem związku małżeńskiego.

Ustalenie nieistnienia małżeństwa zawieranego przed kierownikiem u.s.c. może nastąpić wyłącznie na podstawie orzeczenia sądowego. W tym celu należy wykazać, że nie została spełniona przynajmniej jedna przesłanka, o której mowa w art. 1 § 1 k.r.o. W niniejszym przepisie prawnym ustawodawca wymienił cztery przesłanki skutecznego zawarcia małżeństwa: różnorodność płci nupturientów, jednoczesna ich obecność, złożenie zgodnych oświadczeń woli o wstąpieniu w związek małżeński, złożenie oświadczeń przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Powództwo w przedmiotowym zakresie może wnieść w każdym czasie każda osoba, która ma w tym interes prawny (art. 2 k.r.o.) oraz prokurator (art. 22 k.r.o.). W przypadku niespełnienia wymogów przewidzianych w art. 1 § 1 k.r.o. mamy do czynienia z małżeństwem nieistniejącym, tzw. *matrimonium non existens*. Oznacza to, że małżeństwo od samego początku nie wywołuje żadnych skutków prawnych.

Z kolei unieważnić małżeństwo można powołując się na przeszkody małżeńskie, o których mowa w art. 10-15 k.r.o., bądź na wady oświadczenia woli¹ wymienione w art. 15¹ k.r.o., lub na wadliwe pełnomocnictwo (art. 16 k.r.o.). Krąg podmiotów uprawnionych do wniesienia powództwa o unieważnienie związku małżeńskiego jest zróżnicowany w zależności od przyczyny unieważnienia. W przypadku wad oświadczenia woli legitymację czynną posiada ten małżonek, który złożył oświadczenie, znajdując się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, bądź pod wpływem błędu co do tożsamości drugiej osoby, lub pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej (art. 15¹ § 1 i 2 k.r.o.)². Przedmiotowe powództwo może wnieść także prokurator (art. 22 k.r.o.). Warto jednak pamiętać o tym, iż ustawodawca ogranicza temporalnie możliwość dochodzenia unieważnienia związku małżeńskiego z powodu ww. wad. Stanowi o tym treść § 3 art. 15¹ k.r.o., zgodnie z którą: „nie można żądać unieważnienia małżeństwa po upływie sześciu miesięcy od ustania stanu wyłączającego świadome wyrażenie woli, od wykrycia błędu lub ustania obawy wywołanej groźbą – a w każdym wypadku po upływie lat trzech od zawarcia małżeństwa”. Wątpliwości budzi natomiast wiązanie prokuratora niniejszymi terminami. Zgodzić się należy z tymi przedstawicielami doktryny, którzy wskazują, że prokurator nie jest ograniczony czasowo możliwością

¹ Problematyka wad oświadczenia woli na gruncie dotychczasowego ustawodawstwa – patrz J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987, s. 46 i n.; J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1987, s. 63–64; J. Winiarz, [w:] J. S. Piątkowski (red.), *System Prawa Rodzinnego i Opiekuńczego*, Ossolineum 1985, s. 166–168.

² Por. wady oświadczenia woli na gruncie prawa kanonicznego – J. Pielichowski, *Korelacja wad oświadczenia woli przy zawarciu małżeństwa na gruncie prawa kanonicznego i polskiego*, „Zeszyty Prawnicze” 2012, nr 12(3), s. 61 i n.

wniesienia powództwa w przedmiotowym zakresie³. Jak słusznie wskazują, treść art. 22 k.r.o., który upoważnia prokuratora do wytoczenia powództwa o unieważnienie związku małżeńskiego, nie zawiera żadnych terminów⁴. Wydaje się również trafne odniesienie do rodzącego podobne wątpliwości art. 86 k.r.o. W oparciu o niniejszy przepis prawny zasadniczo przyjmuje się, że prokuratora nie wiążą żadne ograniczenia terminowe ujęte w przepisach o ustalaniu i zaprzeczaniu pochodzenia dziecka⁵. Do skutków unieważnienia małżeństwa w zakresie stosunku małżonków do wspólnych dzieci oraz w zakresie stosunków majątkowych między małżonkami, ustawodawca nakazuje stosować odpowiednio przepisy o rozwodzie (art. 21 k.r.o.).

Ze stanu faktycznego opisanego w glosowanym orzeczeniu wynika, iż powód złożył oświadczenie o zawarciu związku małżeńskiego, tyle tylko że w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli⁶. Co więcej, złożył je jednocześnie z pozwaną przed osobą do tego uprawnioną – zastępcą kierownika u.s.c. W związku z powyższym wszystkie przesłanki konstytutywne warunkujące istnienie związku małżeńskiego zostały spełnione, a tym samym bezprzedmiotowe było wnoszenie powództwa o uznanie małżeństwa za nieistniejące. Natomiast z uwagi na fakt, iż powód złożył oświadczenie woli w stanie wyłączającym świadomość, mógł wystąpić do sądu z powództwem o unieważnienie związku małżeńskiego. Tak też uczynił, jednakże powództwo jego zostało oddalone z uwagi na wniesienie go po terminie zastrzeżonym przez ustawodawcę w § 3 art. 15¹ k.r.o.

Zgodzić się należy z SN oraz przedstawicielami doktryny, że żądanie ustalenia nieistnienia małżeństwa na podstawie przyczyn uzasadniających jego unieważnienie prowadziłyby do obejścia przepisów prawnych regulujących kwestie unieważnienia małżeństwa⁷. Wątpliwości natomiast budzi uznanie przez SN za bezpodstawne postawienie zastępcy kierownika u.s.c. zarzutu zaniechania żądania zaświadczenia lekarskiego o zdolności powoda do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński. Sąd uznał, że skoro powód nawiązał kontakt z urzędnikiem, złożył oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński i je podpisał, to zastępca kierownika u.s.c. nie miał podstaw do żądania zaświadczenia lekarskiego o stanie zdrowia powoda. Nadto celem uzasadnienia swojego stanowiska SN podnosił, że w dniu składania oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński nie odnotowano w dokumentacji lekarskiej niemożności nawiązania kontaktu logicznego z powodem, zaś dzień przed złożeniem niniejszego oświadczenia stwierdzono u niego dobry stan zdrowia. Zdaniem SN „fakt, że powód przebywał w szpitalu na oddziale intensywnej terapii, nie uzasadniał wątpliwości co do jego zdolności do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński”⁸.

³ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 102.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Na temat tej wady patrz szerzej K. Piasecki, [w:] *idem* (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 93.

⁷ Uzasadnienie niniejszego wyroku por. *ibidem*, s. 48.

⁸ Uzasadnienie niniejszego wyroku.

Niniejsze zapatrywanie SN nie przekonuje. Na oddziałach intensywnej terapii przebywają pacjenci, którzy znajdują się w stanie krytycznym. W analizowanym przypadku powód przebywał w szpitalu z powodu krwiaka płata potylicznego prawej półkuli mózgowej i nadciśnienia tętniczego. Według opinii biegłego powód miał zaburzony krytycyzm i świadomość. Jego stan był zmienny w ciągu dnia. Mógł sprawiać wrażenie, że jest świadom podejmowanych decyzji. Nie można wykluczyć również tego, że powód złożył podpis „działając mechanicznie”⁹.

W świetle powyższego należy zastanowić się nad rolą i obowiązkami kierownika u.s.c. związanymi z udzielaniem ślubów.

Kierownik u.s.c. jest urzędnikiem państwowym, który dokonuje czynności związanych z rejestracją stanu cywilnego¹⁰. Ma on za zadanie pilnować, by czynności przed nim dokonywane były prawidłowe¹¹. Co prawda nie ma przepisu prawnego, który obarczałby kierownika u.s.c. obowiązkiem czuwania nad niewadliwością zawieranego związku małżeńskiego¹², jednakże przyjęć należy, iż obowiązek ten wynika z zasady starannego działania związanej z wykonywaniem obowiązków urzędniczych¹³. W literaturze nadto obowiązek ten utożsamiany jest z realizacją zasady prawdy obiektywnej¹⁴, zgodnie z którą kierownik u.s.c. powinien dokonywać czynności zapewniających, by sporządzany przez niego akt małżeństwa potwierdzał zdarzenie, które rzeczywiście miało miejsce¹⁵. Z zasady tej winno się wywodzić dodatkowe obowiązki obciążające kierownika u.s.c.:

- zapewnienie, by małżeństwo przed nim zawierane nie było *matrimonium non existens*,
- niedopuszczenie, by małżeństwo było małżeństwem wadliwym¹⁶.

Oczywiście sprostanie niniejszym wymogom nie jest łatwe, a czasami wręcz niemożliwe. Kierownik u.s.c. przy podejmowaniu czynności mających zapewnić niewadliwość zawieranego związku małżeńskiego powinien działać rozsądnie i z dużą ostrożnością, tak by nie narazić się na naruszenie czyichś dóbr osobistych¹⁷. Zasadność przedsięwzięcia przez niego dodatkowych działań powinna być zawsze rozpatrywana odrębnie, w zależności od konkretnego przypadku.

W ocenie glosatorki w przedmiotowym stanie faktycznym zastępca kierownika u.s.c. powinien skonsultować z lekarzem stan zdrowia powoda, a przede wszystkim stan jego świadomości. Przemawiają za tym okoliczności, w których oświadczenie

⁹ Ibidem.

¹⁰ Szerzej K. Piasecki, op. cit., s. 32.

¹¹ M. Domański, *Funkcje kierownika u.s.c.*, [w:] *Względne zakazy małżeńskie*, LEX 2013, rozdział 2, pkt 2.1.

¹² Ibidem.

¹³ Uzasadnienie niniejszego wyroku.

¹⁴ M. Domański, op. cit., rozdział 2, pkt 2.1. oraz powoływana tam literatura; szerzej na temat zasady prawdy obiektywnej J. Ignatowicz, [w:] *System Prawa Rodzinnego i Opiekunczego*, s. 97–100.

¹⁵ M. Domański, op. cit., rozdział 2, pkt 2.1.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Por. uzasadnienie niniejszego wyroku.

to zostało składane. Przebywanie na oddziale intensywnej terapii z powodu krwaka płata potylicznego prawej półkuli mózgowej powinno rodzić uzasadnione wątpliwości co do świadomości podejmowanych przez chorego działań. Udział kierownika u.s.c. w udzielaniu małżeństw nie powinien ograniczać się jedynie do biernego odbierania oświadczeń o braku przeszkód małżeńskich i o zawarciu związku małżeńskiego¹⁸. Kierownik powinien czuwać nad tym, by małżeństwo przed nim zawarte było niewadliwe, prawnie skuteczne, o czym stanowi chociażby przepis art. 5 k.r.o.

Niewątpliwie jednak zgodzić się należy ze stanowiskiem SN wyrażonym w tezie glosowanego wyroku.

Magdalena Rzewuska

---

¹⁸ Por. A. Mączyński, *Znaczenie prawne aktu małżeństwa w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa o aktach stanu cywilnego*, [w:] M. Pazdan (red.), *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, Katowice 2000, s. 302.